

УДК 81'25

ШЕПЕЛЬ Юрій – доктор філологічних наук, професор, академік Національної академії наук вищої освіти України, професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, пр. Гагаріна, 72, Дніпро, 49000, Україна (123zub@ua.fm)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3182-3128>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.45.38>

Бібліографічний опис статті: Шепель, Ю. (2021). Щодо перекладу метафоричних моделей цільової назви «людина» українською мовою. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 45, 419–433. doi: 10.24919/2522-4565.2021.45.38.*

ЩОДО ПЕРЕКЛАДУ МЕТАФОРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ЦІЛЬОВОЇ НАЗВИ «ЛЮДИНА» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Статтю присвячено лінгвокогнітивним особливостям лексико-семантичних трансформацій у перекладі антропоцентричних продуктивних метафоричних моделей. Матеріальною базою послуговували літературні та енциклопедичні джерела, а також тлумачні словники. У статті досліджено та описано особливості лексико-семантичних трансформацій. Автор ставить за мету провести й описати лінгвокогнітивний аналіз антропоцентричних метафоричних моделей у мові оригіналу та перекладу з метою визначення адекватності перекладу. Об'єктом аналізу вибрано 50 концептуальних антропоцентричних метафоричних моделей із твору «*Vanity Fair*» by William Makepeace Thackeray. Предмет дослідження становлять лінгвокогнітивні особливості використання перекладацьких трансформацій у перекладі антропоцентричних метафоричних моделей з урахуванням їхнього конотативного потенціалу. Аналіз відбувається з використанням загальнонаукових методів дослідження: описово-аналітичного – для визначення закономірностей концептуального моделювання; концептуального та контекстуального – для формулювання рівнів еквівалентності перекладу згідно з антропоцентричними концептуальними моделями.

У статті визначено, що тексти художньої літератури уособлюють процес вербалізації концептів. Концепти є здебільшого універсальними, особливості концептуалізації та категоризації залежать від етнокультурних чинників.

Автор доводить, що концептуальна проєкція в перекладі метафоричних моделей залежить від того, наскільки концептуальні картини світів мови оригіналу та мови перекладу близькі одна до одної. Показано, що вибір концептуального співвідношення зумовлений творчою індивідуальністю пере-

кладача, його знанням когнітивної бази культури, урахуванням особливостей реципієнта.

Ключові слова: метафора, конотація, перекладацька трансформація, антропоцентризм, когнітивна лінгвістика, культура, прагматика.

SHEPEL Yurii – Doctor of Philological Sciences, Professor, Academician at the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Professor at the Department of Translation and Linguistic Training of Foreigners, Oles Honchar Dnipro National University, 72, Gagarin avenue, Dnipro, 49000, Ukraine (123zub@ua.fm)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3182-3128>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.45.38>

To cite this article: Shepel, Yu. (2021). Shchodo perekladu metaforychnykh modelei tsilovoi nazvy «liudyna» ukraïnskoiu movoiu. [On the translation of metaphorical models of the target name «Humen Being» in the Ukrainian language]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. «Philology» Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 45, 419–433. doi: 10.24919/2522-4565.2021.45.38 [in Ukrainian].

ON THE TRANSLATION OF METAPHORICAL MODELS OF THE TARGET NAME «HUMEN BEING» IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Summary. *The article is devoted to linguo-cognitive especially lexical-semantic transformations in the translation of anthropocentric productive metaphorical models. The material base was literary and encyclopedic sources, as well as explanatory dictionaries. The article explores and describes the features of lexical-semantic transformations. The author aims to conduct and describe the linguo-cognitive analysis of the anthropocentric metaphoricity of models in the original and translation languages in order to determine the adequacy of the translation. The object of analysis is addressing 50 conceptual anthropocentric metaphoricity of models from the work “Vanity Fair” by William Makepeace Thackeray. The subject of the research is the linguocognitive features of the use of translation transformations in the translation of anthropocentric metaphorical models, taking into account their connotative potential. The analysis is performed using general scientific research methods, such as: descriptive-analytical – to determine the patterns of conceptual modeling; conceptual and contextual – to formulate levels of translation equivalence according to anthropocentric conceptual models. The article determined that the texts of fiction embody the process of verbalizing concepts. The concept is part of the universal. The features of conceptualization and categorization are based on ethno cultural factors. The author argues that the conceptual projection in translation, the metaphorically of models depends on how close the conceptual pictures of the worlds of the original language and the target language are to each other. It is shown that the choice of the conceptual relationship is due to the creative individuality of the translator, his knowledge of the cognitive base of culture, taking into account especially the recipient.*

Key words: *metaphor, connotation, translation transformation, anthropocentrism, cognitive linguistics, culture, pragmatics.*

Постановка проблеми. У сучасних тенденціях межі лінгвістичних досліджень розширюються, інтегруючись із науками, центром вивчення яких є людина. Лінгвістика щільно пов'язана з психологією, соціологією, філософією, етнографією, культурологією та іншими науками. Це продукує розвиток міждисциплінарних дисциплін. Мова – це лише одна з когнітивних потенцій людини. Принцип антропоцентризму розглядає мову як засіб фіксації та трансляції концептуальної та культурної інформації.

Актуальність дослідження визначаємо необхідністю подальшого вивчення особливостей мовної концептуалізації у рамках різних мовних картин світу та визначення закономірностей концептуального моделювання. Питання перекладу антропоцентричних метафоричних моделей у художній літературі не втрачає актуальності, оскільки національно-культурна своєрідність і конотація, що продукують метафоричний образ, є важливими елементами для передавання реципієнту ознак національно-культурної особливості.

Метою статті є визначення адекватності перекладу та лінгвокогнітивний аналіз антропоцентричних метафоричних моделей у мові оригіналу та перекладу. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

– проаналізувати конотативний компонент вибраних метафоричних моделей та надати описову характеристику їхньої національно-культурної специфіки;

– обґрунтувати особливості використання перекладацьких трансформацій для збереження та зміни концептуальної моделі; означити рівні еквівалентності перекладу відповідно до антропоцентричних концептуальних моделей.

Об'єктом аналізу вибрано 50 концептуальних антропоцентричних метафоричних моделей із твору «Vanity Fair» by William Makepeace Thackeray.

Предмет дослідження становлять лінгвокогнітивні особливості використання перекладацьких трансформацій у перекладі антропоцентричних метафоричних моделей з урахуванням їхнього конотативного потенціалу.

Аналіз здійснено з використанням загальнонаукових **методів дослідження**: описово-аналітичного – для визначення закономірностей концептуального моделювання; концептуального та контекстуального – для визначення рівнів еквівалентності перекладу згідно з антропоцентричними концептуальними моделями.

Виклад матеріалу.

1. Ознаки перекладу метафоричних моделей цільового шару «ЛЮДИНА» та особливості перекладу антропоцентричних метафоричних моделей

Особливості концептуалізації, пов'язаної з культурною конотацією, – причина диференціації концептуальних проєкцій і метафоричних виразів у різних мовах.

На концептуальному рівні можливі три варіанти метафоричної проєкції (Борисенкова, 2009): 1) збереження концептуальної моделі мови оригіналу та аналогічного мовного вираження; 2) збереження концептуальної моделі вихід-

ної зони та мови, якою перекладено твір; 3) зміна концептуальної моделі зі збереженням зони-цілі, але з використанням іншої вихідної зони.

Конотативний рівень досліджує вплив конотації в метафоричній моделі на процес перекладу (Брославская, 2001). Виокремлюємо три варіанти перекладацької еквівалентності. Конотація метафоричних моделей – важливий релевантний чинник, який впливає на вибір концептуального моделювання у мові перекладу. Культурологічну конотацію мають назви тварин, страв національної кухні, згадані в текстах імена історичних особистостей.

Застосування перекладацьких трансформацій метафоричних одиниць відображає лінгвокогнітивні особливості концептуалізації та дає можливість перекладачеві точно й адекватно передати зміст метафоричної моделі. Переклад зі збереженням метафоричної моделі можливий за умови використання аналогічного лінгвістичного виразу або іншого лінгвістичного виразу, який вимагає від перекладача володіння такими перекладацькими прийомами, як генералізація, конкретизація, реметафоризація.

Для перекладу зі зміною концептуальної моделі характерні трансформації. Це модуляція, вилучення, додавання та реметафоризація. Зміна концептуальної моделі необхідна у разі існування в тексті оригіналу національно-специфічних асоціацій, стереотипів, пов'язаних із конкретною вихідною ділянкою/сферою.

Культурологічна адаптація конотації в перекладі полягає у коректному виборі слова чи еквівалентного мові оригіналу словосполучення. Переклад конотації здійснюємо з використанням усіх видів лексико-семантичних трансформацій.

1.1. Еквівалентний переклад концептуальних моделей

У всіх визначеннях перекладу фігурує сема еквівалентності. Вимоги щодо точності передачі змісту та дотримання авторського стилю артикулювали ще Е. Доле та А. Тайтлер (Гак, 1988). Звісно, повне дотримання принципу еквівалентності неможливе, позаяк для отримання адекватного перекладу необхідно чимось пожертвувати. Одним із перших перекладацьку проблему, тобто дилему між духом і літерою, способом вираження і способом змісту, описав Святий Єронім (Грицанов, 2002).

В епоху романтизму сформовано теорію спростування будь-якого перекладу. Наукове заперечення цієї теорії спостерігаємо сторіччя потому в роботах Р.О. Якобсона, який запропонував принцип «еквівалентності з розбіжностями» (Якобсон, 1978). Проте питання можливості перекладу з позиції культури (Рецкер, 1982) та прагматики (Joseph, 1987) актуальне й досі, зокрема для аналізу концептуальної метафори (Lakoff, 1993). Концептуалізація, конотативні особливості, спосіб реалізації метафоричної моделі – усе це містить певний ступінь еквівалентності в різноманітних варіантах перекладу.

Термін *еквівалентність* не має чіткого визначення, проте доцільно розглянути таке:

1. Протиставлення формального й динамічного типів еквівалентності, сформоване О.Д. Швейцером (Швейцер, 1988, с. 55), відображає необхідність

вибору перекладачем пріоритету поверхневого чи глибинного рівнів перекладу тексту. Науковець надає перевагу принципу динамічної еквівалентності з основною метою – викликати еквівалентну реакцію.

2. У перекладі еквівалентність постає між сегментами тексту. Еквівалентність – це співвідношення між первинним і вторинним текстами (або їхніми сегментами). Повна еквівалентність існує лиш у нескладних комунікативних умовах та в текстах із порівняно вузьким діапазоном функціональних характеристик. На рівні міжмовного перекладу повної еквівалентності зазвичай немає, проте текст перекладу може слугувати адекватною інтерпретацією іншомовних кодових одиниць (Швейцер, 1988).

За Р.О. Якобсоном, еквівалентність може бути досягнута шляхом використання запозичених слів, неологізмів та термінів, прийому калькування, семантичних трансформацій, перифразів (Якобсон, 1988).

Еквівалентна модель – це модель з однаковим концептуальним змістом та емоційним навантаженням. Переклад метафоричних концептуальних моделей – багаторівневий процес, до якого входять пошук відповідних еквівалентів, які потребують аналізу до початку перекладу (Комиссаров, 1990; Гак, 1988).

Антропоцентричні метафоричні моделі можуть бути проаналізовані через:

- 1) пошук спільного та відмінного концептуального моделювання;
- 2) виявлення конотативних відтінків як важливого релевантного чинника в перекладі;
- 3) визначення способу реалізації конкретної моделі лексико-семантичними трансформаціями.

С.С. Беркнер (Беркнер & Волошина, 2003), В.С. Виноградов (Виноградов, 2001), С.І. Влахов (Влахов, 1986) та Д.Г. Шаталов (Макарова, 2011) використовують рівневу модель для оцінки еквівалентності перекладу стилістичних прийомів, засновану на системі рівнів еквівалентності В.Н. Комісарова (Комиссаров, 1990). Цю модель сьогодні вважають актуальною, оскільки прояви критеріїв еквівалентності в перекладі концептуальних моделей сприяють відбору коректних перекладацьких варіантів.

Із когнітивного погляду виокремлюємо два типи перекладу метафоричних моделей:

- 1) еквівалентність на концептуальному рівні;
- 2) еквівалентність на концептуально-конотативному рівні.

Існування декількох варіантів перекладу створює умови для їх порівняльного аналізу, пошуку загальних закономірностей та індивідуальних рішень, запропонованих перекладачем. Вибір концептуальної відповідності залежить від знання перекладачем когнітивної бази культури, відтворюваної в перекладі, урахування особливостей реципієнта перекладу, а також від творчої індивідуальності перекладача. Об'єктивний бік перекладу – культурологічний аналіз (Телия, 1988).

1.2. Концептуальний рівень перекладу антропоцентричних метафоричних моделей

Перекладач має враховувати прагматичну норму та норму перекладацької мови, а також дотримуватися норми еквівалентності.

Спираючись на гіпотезу Н. Манделбліта (Mandelblit, 1995), стверджуємо, що на концептуальному рівні перекладу існують два можливих варіанти: *similar mapping condition* (аналогічна метафорична проекція), до якого вдаються за умови відсутності концептуальної диферентності, та *different mapping condition*, який виявляємо, якщо концептуальні поняття мови оригіналу відмінні від понять мови перекладу.

1. Переклад зі зміною концептуальної моделі в мові перекладу, зумовлений наявністю іншого конотативного компонента мовного вираження, відсутністю вихідного вираження для характеристики зони-цілі або вживанням не притаманних мові перекладу фразеологічних зворотів мови оригіналу:

Horrocks, you great big booby, and don't stand stearing there like a fat pig (Thackeray 2005, p. 404).

Хорокс, ти телепень, не стій тут, як стовп.

У перекладі вихідна концептуальна метафорична модель ЛЮДИНА – ТВАРИНА метафоричною моделлю ЛЮДИНА – АРТЕФАКТ, позаяк в українській мові немає еквівалентного фразеологічного звороту. Український аналог словосполучення *fat pig* має негативну конотацію, яка акцентує увагу реципієнта на гладкій зовнішності, неохайності та нахабності. У тексті художнього твору конотація не має такого яскравого негативного забарвлення, тож текст перекладу потребує модифікації. Якщо використати прийом калькування, то текст набуде відтінку абсурдності та зневажливої семантики, що не збігається із задумом автора.

2. Переклад зі збереженням концептуальної моделі, але з іншими лінгвістичними виразами. Перекладацькі обмеження у цьому разі пов'язані з концептуальними й мовними чинниками:

She was dressed in white, with bare shoulders as white as frost – the picture of youth, unprotected innocence, and humble virgin simplicity (Thackeray 2005, p. 24).

Вона була одягнена в біле, з оголеними плечима, які були бліді, мов сніг, – справжня юність, незахищена невинність та покірна дівоча простота.

Конкретизувальна заміна *frost* → *сніг*: метафорична модель мови оригіналу ЛЮДИНА – ЯВИЩЕ ПРИРОДИ збережена.

*Mrs. Frederick Bullock would gather her starched **nurslings** and simper back into her carriage* (Thackeray 2005, p. 467).

*Місіс Фредерік Булок збирала своїх накрохмалених **пташенят** і, клекочучи, сідала у свою карету.*

Конкретизувальна заміна *nurslings* → *пташенята*: метафорична модель мови оригіналу ЛЮДИНА – ТВАРИНА збережена, у мові перекладу чітко виражена з необхідною конотацією.

3. Переклад зі збереженням концептуальної моделі та аналогічним мовним вираженням. У цьому разі норма еквівалентності не суперечить іншим перекладацькими нормам:

They're like vultures after a battle (Thackeray 2005, p. 171).

Вони були **стерв'ятниками** після битви.

Прозорість образу та однозначність контексту вимагають від перекладача збереження цілісності образу. Письменники часто використовують саме метафоричні моделі ЛЮДИНА – ТВАРИНА, деякі науковці вважають, що це зумовлене авторським стилем та використанням зооморфізмів як основного асоціативно-образного компонента (Макарова, 2011). Метафоричність образу стерв'ятників викликає однакові асоціативні відчуття у представників мов оригіналу та перекладу.

Briggs was the house-dog whom Rebecca had provided as guardian of her innocence and reputation (Thackeray 2005, p. 416).

Брігз була **сторожовим псом** Ребеки, який боронив її благочестя та репутацію.

Концептуальна модель ЛЮДИНА – ТВАРИНА збережена відповідно до принципу мінімально достатньої трансформованості. Аналогічна метафоризація ґрунтується на єдності концептуальних мовних картин.

Carry him up; he is as light as a feather! (Thackeray 2005, p. 120).

Занесіть його нагору; він важить, як **пір'їна!**

Концептуальна модель ЛЮДИНА – АРТЕФАКТ.

Як зазначалося, антропоцентрична метафорична модель ЛЮДИНА – ТВАРИНА найбільш частотна, оскільки концептуальні паралелі та аналогії в поведінці, зовнішності або звичках закладено на підсвідомому рівні людини:

Oh, why did Miss Pinkerton let such a dangerous bird into her cage?» (Thackeray 2005, p. 18).

І для чого Міс Пінкертон впустила таку **підступну пташку** в свої клітку?

She writhes and twists about like a snake» (Thackeray 2005, p. 286).

Вона така вертка та хитра, як **змія**.

They were six to one at Montmirail, and he scattered them like sheep» (Thackeray 2005, p. 306).

Під Монмірайлем їх було шестеро проти одного, та він розкидав їх, **наче овець**.

For three days before, little Laura Martin, the orphan, followed her about like a little dog (Thackeray 2005, p. 12).

Вже три дні маленька Лора Мартін, сирота, ходила за нею, **наче прив'язана собачка**.

«Stop, my dearest diddle-diddle-darling», shouted Jos, now as bold as a lion, and clasping Miss Rebecca round the waist (Thackeray 2005, p. 59).

«Стривай, моя чудова-пречудова», – скрикнув Джос, **шалений, наче лев**, охоплюючи руками талію Міс Ребеки.

*They seemed to lighten in the dark (for she kept the curtains closed) as she moved about the room on **velvet paws like a cat***» (Thackeray 2005, p. 185).

Здавалось, її очі спалахували у темряві (її завіси завжди були зачинені) і вона плавно пересувалася кімнатою, будучи справжньою **м'яколопою кішкою**.

... *the **hyena face** of the old gentleman to glare out* (Thackeray 2005, p. 149).

...визирнуло обличчя старого джентльмена, більше схоже на **морду гієни**.

*It is that little **serpent of a governess** who rules him*» (Thackeray 2005, p. 100).

Це все та **зміюка-гувернантка**, яка нашіптує йому що і як робити.

Концептуальна модель ЛЮДИНА – ЛЮДИНА є незмінною:

...*he burst out crying **like a child**, being greatly more affected than even his wife, to whom the present was addressed*» (Thackeray 2005, p. 168).

...відчайдушно заплакавши, **як дитина**, його це вразило значно більше, аніж його дружину, якій, власне, і був адресований подарунок.

Часто використання антропоцентричних метафор ЛЮДИНА – ЛЮДИНА тісно пов'язане з професійною діяльністю або особливостями побуту та життя певних осіб:

... *he had conducted her in perfect silence, and with a countenance as glum as **an undertaker's*** (Thackeray 2005, p. 286).

... він проводив її у цілковитій тиші і з похмурим **виглядом трунаря**.

...*and you arrived **like a guardian angel**, my dear Madam, a positive guardian angel, I assure you, to soothe her under the pressure of calamity*» (Thackeray 2005, p. 190).

І ви з'явилися, **як янгол-охоронець**, люба мадам, як добрий янгол-охоронець, аби полегшити важкі часи для неї.

У цьому прикладі *guardian angel* → **янгол-охоронець** є абстрактним поняттям, адже його існування не можна довести емпіричним шляхом: особливості цих метафоричних моделей полягають у неможливості емпірично дослідити асоціативно-образні конотати, проте для читачів ці поняття загальновідомі й часто вживані. Суттєво, що, скажімо, для реципієнтів з інших континентів або іншої віри ці антропоцентричні метафори можуть бути незрозумілими.

Використання професійно-якісних характеристик у антропоцентричних метафоричних моделях – поширене явище, оскільки вони одразу викликають яскраві асоціативні уявлення в читача (Арутюнова, 1976).

1.3. Переклад із зміною концептуальної моделі в МП

Перекладач часто стикається з необхідністю змінювати текст. Переклад концептуальних моделей у мові перекладу – складне та багатогранне явище. Інколи прийом калькування спотворює текст. Перекладач керується логікою, особливостями світосприйняття реципієнта. У наведених прикладах антропоцентричні метафоричні моделі вилучені та замінені прислівником та дієсловом:

*She came **like a vivified figure** out of the Magazine des Modes – blandly smiling in the most beautiful new clothes and little gloves and boots* (Thackeray 2005, p. 385).

З Магази́ну Мод вона вийшла **одухотвореною**, широко усміхаючись, у найкращій новій одежі та чепурних рукавичках і чобітках.

Old Osborne was in the room with a face livid with rage, and eyes like hot coals (Thackeray 2005, p. 208).

Старий Озборн стояв у кімнаті з гнівним виразом обличчя; його очі спалахнули.

Книга «Ярмарок марнославства» – приклад класичної англійської літератури часів Бонапартівських війн та Британських колоній, тож антропоцентрична метафора *a China doll* (китайська лялька) в тексті оригіналу має нейтрально-негативну конотацію, однак для сучасного україномовного реципієнта дослівний переклад, виконаний прийомом калькування, *китайська лялька* матиме і нейтрально-негативну, і водночас хибну конотацію: речі, вироблені в Китаї, відомі своєю поганою якістю та низькою ціною, а це зовсім не та конотація, яку хотів передати автор. В. Текерей переніс на героїню свого твору якості китайської іграшки з пружинним механізмом та посмішкою гримаси, яка постійно робила коливальні рухи та була популярна в Англії в ХІХ ст., проте сьогодні ця метафора незрозуміла більшості української читацької аудиторії:

...she looked like a China doll, which has nothing to do all day but to grin and wag its head (Thackeray 2005, p. 201).

...вона була лялькою на пружинці, яка тільки й те могла, що кивати головою та всміхатися.

Метафора *dove-like eyes* → очима покірної пташки, оскільки сприйняття концептуального образу голуба може бути неоднозначним: цього птаха в літературі та сучасному кінематографі інколи зображують дурнуватим, він носій багатьох захворювань. Прийомом генералізації варто модифікувати цю метафору до значно ширшого – пташка або істота.

...and with soft dove-like eyes saluted Miss Briggs as they separated, while Pitt Crawley treated her to a profound courtly bow...» (Thackeray 2005, p. 336).

...на прощання вона м'яко подивилася на нього очима покірної пташки, а Піт Кроулі глибоко й шанобливо їй вклонився.

1.4. Переклад зі збереженням концептуальної моделі, але іншими лінгвістичними засобами

У тексті роману В. Текерей неодноразово згадує твори англійського класика та фундатора англійської літератури Вільяма Шекспіра. Метафора *tragedy Queen* → королева драми може бути передана іншим лінгвістичним виразом зі збереженням концептуальної моделі. Ця перекладацька трансформація зумовлена прийомом конкретизації та бажанням перекладача емоційно забарвити текст:

...and she bowed me out of the room like a tragedy Queen (Thackeray 2005, p. 469).

...вона випроводила мене, кивнувши головою, наче героїня Шекспірівських трагедій.

Концептуальна метафора *modest creature* конкретизована, оскільки конотація слова *створіння* є дещо нечіткою та може збентежити реципієнта. Концептуальна модель мови оригіналу збережена:

«*O, delightful!*» said Rebecca, going to clap her hands; but she recollected herself, and paused, **like a modest creature, as she was**» (Thackeray, 2005, p. 33)

«Неймовірно!» – сказала Ребека, майже сплеснувши руками; миттю зупинившись, згадавши, якою **поважною навою** вона є.

Аналогічно можна довести доцільність застосування перекладацького прийому конкретизації на такому прикладі:

*Only let us be thankful that the darlings are like **the beasts of the field**, and don't know their own power*» (Thackeray 2005, p. 33)

Нам треба бути вдячними, що ці пані сидять, наче **миші в полі**, і не розуміють власної сили.

Для українського реципієнта імена видатних англійських танцівниць XIX ст. можуть бути незрозумілими – у цьому прикладі використано прийом генералізації зі збереженням авторської конотації:

*For she could not only sing like a lark, or a Mrs. Billington, and dance like **Hillisberg or Parisot**; and embroider beautifully; and spell as well as a **Dixonary** itself*» (Thackeray 2005, p.11)

Вона не тільки співала, як соловейко або Місіс Білінгтон, і танцювала, як **справжня танцівниця**, а й майстерно вишивала та була справжньою **ходячою енциклопедією**.

Тут також простежуємо метафоричну модель ЛЮДИНА – ФІЗИЧНИЙ ОБ'ЄКТ: *Dixonary* → *енциклопедія*

2. Конотативний рівень перекладу антропоцентричних метафоричних моделей на позначення концепту ЛЮДИНА

Деякі метафоричні моделі ґрунтуються на культурних конотаціях, скажімо, асоціаціях, які закріплені в номінації стереотипних уявлень про референт і притаманні усім членам лінгвокультурної спільноти.

В.Н. Комісаров виокремлює три варіанти перекладацької еквівалентності під час відтворення конотативних відтінків значення (Комиссаров, 2001).

1. Перший варіант перекладацької еквівалентності реалізовано у разі, коли ознака образного компонента змісту знака в тексті оригіналу не представлена в мові перекладу. У такому разі еквівалентність можлива лише у формі повного виразу, тобто шляхом поєднання ознак, що викликають схожі емоційно-оцінні асоціації:

*She has the faded **look of a St. James's Street** illumination, as it may be seen of an early morning, when half the lamps are out, and the others are blinking wanly, as if they were about to vanish like ghosts before the dawn* (Thackeray, 2005, p. 482).

Вона була **як провулок рано-вранці**, коли частина ліхтарів згасла, а інша частина мерехтить, наче це якісь примари, які **от-от зникнуть із світанком**.

Вулиця Сент-Джеймс Стріт невідома українському реципієнтові, тож еквівалентність перекладу у цьому разі можлива завдяки поєднанню схожих асоціативних понять.

2. Перекладацька еквівалентність досягається, коли слово в мові перекладу має аналогічну образну характеристику, яка позначає інший денотат.

Horrocks, you great big booby, and don't stand staring there like a fat pig (Thackeray 2005, p. 404).

Хорокс, ти телепень, не стій тут, як баран посеред дороги.

Антропоцентрична метафора *pig* → *свиня* позначає інший денотат у мові перекладу. Ця метафора викликає в реципієнта емоційно-оцінні асоціації, відмінні від тих, які хотів передати автор. Для української мови характерним денотатом для образної характеристики тупоумства є *баран*. Метафорична модель мови оригіналу ЛЮДИНА – ТВАРИНА збережена.

3. Третій варіант передачі конотативного змісту використовують, коли відповідні слова в мові оригіналу та мові перекладу мають однакові асоціативно-образні характеристики. У таких випадках досягають найвищого ступеня еквівалентності в передачі конотативного компонента:

But every man who has formed one of the innumerable army of travellers has seen these marauding irregulars hanging on, like Nym and Pistol, to the main force, wearing the king's colours... (Thackeray 2005, p. 657)

Але будь-хто, хто був у складі численної армії мандрівників, бачив таких мародерів, які, обманюючи, як Нім і Пістоль, носили королівський мундир.

Автор неодноразово згадує у своєму творі п'єси В. Шекспіра. У комедії В. Шекспіра «Віндзорські насмішники» Нім і Пістоль були Фальстафовими челядинцями. Доцільно зберегти цю метафору, але з авторським коментарем або приміткою, бо, на жаль, не всі сучасні україномовні реципієнти знаються добре на творчості Шекспіра (Thompson, 1992).

Аналогічний прийом можна застосувати і до таких прикладів:

...wrapped up in a bed-gown and looking more like Lady Macbeth than ever ... (Thackeray 2005, p. 424).

...вона була справжньою леді Макбет у своїй нічній сорочці («Макбет» – одна з найвідоміших п'єс Шекспіра).

...my daughters as cheerful as Regan and Goneril (Thackeray 2005, p. 436).

...мої доньки веселі, як Регана і Гонерілья.

Регана і Гонерілья – доньки короля Ліра з драми Шекспіра «Король Лір». Варто зазначити, наскільки вдалою та сатиричною є ця антропоцентрична метафора (Thompson, 1992).

...and was on the shore just as the nymph... (Thackeray 2005, p. 250).

...вона була на узбережжі немов німфа.

Німфа – міфічна істота. Автор використовує метафоричну модель ЛЮДИНА – МІФІЧНА ІСТОТА. Для носіїв української мови ця метафорична модель зрозуміла завдяки сучасним творам, кінематографії та іноземній літературі. Еквівалентність цього перекладу зумовлена прагненням зберегти національний колорит мови автора.

Уживання метафори ментально та соціально зумовлене. Це концептуальна метафора ЛЮДИНА – ЛЮДИНА.

Особливості перекладу концептуальних моделей шару «ЛЮДИНА» на конотативному та концептуальному рівнях систематизовано в табл. 1.

Таблиця 1

**Лексико-семантичні трансформації в реалізації рівнів
та ступенів еквівалентності**

Рівень еквівалентності	Варіанти еквівалентності	Лексико-семантичний рівень
Концептуальний рівень	1. Переклад зі зміною концептуальної моделі мови оригіналу	1) додавання; 2) вилучення; 3) модуляція; 4) реметафоризація
	2. Переклад зі збереженням концептуальної моделі або іншим лінгвістичним виразом	1) генералізація; 2) конкретизація; 3) реметафоризація
	3. Переклад із збереженням концептуальної моделі та аналогічним мовним вираженням	Аналогічне лексичне вираження мовними одиницями
Конотативний рівень	1. Ознака, що становить образний компонент змісту одиниці мови оригіналу, відсутній у мові перекладу	1) додавання; 2) вилучення; 3) модуляція; 4) реметафоризація
	2. Аналогічна образна характеристика слова в мові перекладу, яка описує інший денотат	1) генералізація 2) конкретизація; 3) вилучення; 4) додавання; 5) реметафоризація
	3. Відповідні слова в мові перекладу та мові оригіналу можуть мати однакові асоціативно-образні характеристики	Аналогічне лексичне вираження

Висновки. Визначено такі антропоцентричні метафоричні моделі: ЛЮДИНА – ТВАРИНА, ЛЮДИНА – ЛЮДИНА, ЛЮДИНА – АБСТРАКТНЕ ПОНЯТТЯ, ЛЮДИНА – ФІЗИЧНИЙ ОБ’ЄКТ, ЛЮДИНА – МІФІЧНА ІСТОТА, ЛЮДИНА – АРТЕФАКТ, ЛЮДИНА – ЯВИЩЕ ПРИРОДИ. Використання оцінки еквівалентності перекладу сприяє вирішенню перекладацької дилеми, яка полягає у пошуку та виборі варіанту перекладу. Особливості концептуалізації, пов’язаної з культурною конотацією, детермінують диференціацію концептуальних проєкцій і метафоричних виразів у різних мовах.

Доведено, що на концептуальному рівні можливі три варіанти метафоричної проєкції: збереження концептуальної моделі мови оригіналу та аналогічного мовного вираження; збереження концептуальної моделі вихідної зони та мови, якою перекладено твір; зміна концептуальної моделі зі збереженням зони-цілі, але з використанням іншої вихідної зони.

Виокремлено три варіанти перекладацької еквівалентності та з’ясовано вплив конотації в метафоричній моделі на процес перекладу. Конотація метафоричних моделей є важливим релевантним чинником, який впливає на вибір концептуального моделювання у мові перекладу.

Визначено, що вживання перекладацьких трансформацій метафоричних одиниць відображає лінгвокогнітивні особливості концептуалізації та уможливорює точну й адекватну передачу змісту метафоричної моделі. Переклад зі збереженням метафоричної моделі можливий за умови використання аналогічного лінгвістичного виразу, а також за умови вживання іншого лінгвістичного виразу, який вимагає застосування таких перекладацьких прийомів, як генералізація, конкретизація, реметафоризація.

Описано лексико-семантичні трансформації реалізації рівнів та ступенів еквівалентності під час перекладу метафоричних моделей. Показано, що для перекладу зі зміною концептуальної моделі характерні такі трансформації, як модуляція, вилучення, додавання та реметафоризація. Зміна концептуальної моделі необхідна у разі фіксованості в тексті оригіналу національно-специфічних асоціацій і стереотипів, пов'язаних із конкретною вихідною сферою.

Перекладач не може не враховувати граматичні закони, лексичні норми або вимоги читача. Часткова втрата інформації або її спотворення є нормою для перекладу. Головним завданням перекладача є якісні міжмовні трансформації, для того щоб текст перекладу був найбільш точним та повністю відповідав оригіналу. Переклад має когнітивний характер, оскільки трансформувальною константою є когнітивна система людини.

Перспективою подальшого дослідження може стати увага до лінгвостилістичних умов та особливостей відтворення під час перекладу вже не метафори, а інших прийомів, що становлять мовне вираження тих чи тих концептів.

ЛІТЕРАТУРА

- Арутюнова Н.Д.** Предложение и его смысл. Москва, 1976. 383 с.
- Беркнер С.С., Вошина О.Е.** Проблема сохранения индивидуального стиля автора и стиля произведения в художественном переводе. *Вестник ВГУ*. 2003. № 6. С. 71–73.
- Борисенкова Л.М.** Когнитивный диссонанс как переводческая проблема. *Вестник НГЛУ*. 2009. № 4. С. 72–78.
- Брославская Е.М.** Этнокультурные особенности зооморфизмов в русском, украинском и английском языках. *Вестник МСУ*. 2001. № 6. С. 49–52.
- Виноградов В.С.** Введение в переводоведение: общие и лексические вопросы. Москва, 2001. 224 с.
- Влахов С.І., Флорин С.П.** Непереводимое в переводе. Москва, 1986. 416 с.
- Гак В.Г.** Метафора: универсальное и специфическое / под ред. В.Н. Телия. Москва, 1988. 262 с.
- Комиссаров В.Н.** Современное переводоведение. Москва, 2001. 192 с.
- Комиссаров В.Н.** Теория перевода: (лингвистические аспекты). Москва, 1990. 253 с.
- Макарова И.А.** Уильям Джералд Голдинг: Одиссея к Британским островам. Рига, 2011. 110 с.
- Метафора в языке и тексте / В.Н. Телия и др. ; под ред. В.Н. Телия. Москва, 1988. 176 с.
- Рецкер Я.И.** Пособие по переводу. Москва, 1982. 159 с.

- Швейцер А.Д.** Теория, и практика перевода. Москва, 1988. 216 с.
- Якобсон Р.О.** О лингвистических аспектах / под ред. В.Н. Комиссарова. Москва, 1978. 243 с.
- Joseph G.** Foundations of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes. California, 1997. Vol. 1. 280 p.
- Lakoff G.** The contemporary theory of metaphor. Metaphor and Thought / ed. by A. Ortony. Cambridge, 1993. 279 p.
- Mandelblit N.** The Cognitive View of Metaphor and it's Implication for Translation Theory. *Translation and Meaning: Part 3*. Maastricht, 1995. P. 93–495.
- Thompson R.** The Edwardians: The Remaking of British Society. Routledge, 1992. 87 p.

СЛОВНИКИ

- Всемирная энциклопедия. Философия XX век* / глав. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. Минск, 2002. 976 с.

ДЖЕРЕЛА

- Thackeray W.M.** Vanity Fair. New York, 2005. 987 p.

REFERENCES

- Arutyunova, N.D.** (1976). *Predlozheniye i yego smysl. [The proposal and its meaning]*. Moscow [in Russian].
- Berkner, S.S., Voshina O.E.** (2003). Problema sokhraneniya individual'nogo stilya avtora i stilya proizvedeniya v khudozhestvennom perevode. [The problem of preserving the individual style of the author and the style of the work in literary translation]. *Vestnik VGU – VSU Bulletin*, 6, pp. 71–73 [in Russian].
- Borisenkova, L.M.** (2009). Kognitivnyy dissonans kak perevodcheskaya problema. [Cognitive dissonance as a translation problem]. *Vestnik NGLU – NGLU Bulletin*, 4, pp. 72–78 [in Russian].
- Broslavskaya, Ye.M.** (2001). Etnokul'turnyye osobennosti zoomorfizmov v russkom, ukrainskom i angliyskom yazykakh. [Ethnocultural features of zoomorphisms in Russian, Ukrainian and English]. *Vestnik MSU. – MSU Bulletin*, 6. pp. 49–52 [in Russian].
- Vinogradov, V.S.** (2001). *Vvedeniye v perevodovedeniye: obshchiye i leksicheskiye voprosy. [Introduction to Translation Studies: General and Lexical Issues]*. Moscow [in Russian].
- Vlakhov, S.I., Florin S.P.** (1986). *Neperevodimoye v perevode [Untranslatable in translation]*. Moscow [in Russian].
- Gak, V.G.** (1988). *Metafora: universal'noye i spetsificheskoye [Metaphor: universal and specific]*. In V.N. Teliya (Ed.). Moscow [in Russian].
- Komissarov, V.N.** (2001). *Sovremennoye perevodovedeniye [Modern translation studies]*. Moscow [in Russian].
- Komissarov, V.N.** (1990). *Teoriya perevoda: (lingvisticheskiye aspekty) [Translation theory: (linguistic aspects)]*. Moscow [in Russian].
- Makarova, I.A.** (2011). Uil'yam Dzherald Golding: Odisseya k Britanskim ostrovam [William Gerald Golding: An Odyssey to the British Isles.]. Riga [in Russian].
- Teliya V.N.** and etc. (1988). *Metafora Metafora v yazyke i tekste [Metaphor in language and text]*. In V.N. Teliya (Ed.). Moscow [in Russian].

- Retsker, Ya.I.** (1982). *Posobiye po perevodu* [Translation guide]. Moscow [in Russian].
- Shveytser, A.D.** (1988). *Teoriya, i praktika perevoda* [Translation theory and practice]. Moscow [in Russian].
- Yakobson, R.O.** (1978). *O lingvisticheskikh aspektakh* [About linguistic aspects] / pod. red. V.N. Komissarova. Moscow [in Russian].
- Joseph, G.** (1997). *Foundations of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes*. California, Vol. 1. [in English].
- Lakoff, G.** (1993). *The contemporary theory of metaphor. Metaphor and Thought* / ed. by A. Ortony. Cambridge [in English].
- Mandelblit, N.** (1995). *The Cognitive View of Metaphor and it's Implication for Translation Theory. Translation and Meaning: Part 3*. Maastricht, P. 493–495 [in English].
- Thompson, R.** (1992). *The Edwardians: The Remaking of British Society*. Routledge [in English].

DICTIONARIES

- Gritsanov A.A.** (2002). (Ed.). *Vsemirnaya entsiklopediya. Filosofiya XX vek* [World Encyclopedia. Philosophy XX century] Minsk [in Russian].

SOURCES

- Thackeray, W.M.** (2005). *Vanity Fair*. New York.